

Rapportage themadialogen Welvaart en inkomen

Knel en kiemverhalen

– **Groepen die extra geraakt zijn hadden het vaak al moeilijk.** Anderen zijn juist bijna niet geraakt in hun welvaart.

– **Jongeren zijn hard geraakt** in hun welvaart: zowel in de portemonnee als in het volgen van goed onderwijs

– Mensen ervaren **sociale armoede** in de coronacrisis: weinig sociaal contact

+ **Veerkracht en creativiteit** zorgde voor het omvormen van werk maar ook elkaar meer te helpen.

+ **Thuiswerken** draagt bij aan welvaart

schooloprichter, dialoog 1

“We hebben niks aan economische groei als mensen niet eens een dak boven hun hoofd hebben.”

Wie zaten aan tafel?

4 gesprekken

35 deelnemers totaal

Hosts kwamen uit de volgende gemeentes: Castricum, Baarn, Tynaarlo, Oss.

Enkele proces-observaties

De dialogen werkten bemoedigend, mensen vonden inspiratie en soms zelfs ‘hoop’. Door de herkenning bij elkaar (over verschillende groepen heen) rond de brede invulling van welvaart ‘voor iedereen’, en door de praktische initiatieven die al boven kwamen om dit te stimuleren. Daarom benoemden ze ook regelmatig dat dit soort dialogen deel van de oplossing zou kunnen zijn.

Dromen

- Mensen die extra geraakt zijn ondersteunen om hun leven terug op te bouwen.
- Een betere verdeling van (brede) welvaart in Nederland
- Nieuwe verbindingen, saamhorigheid en solidariteit in de samenleving
- Toekomstgerichtheid: een wens om verder vooruit te kijken en Nederland te veranderen op gebied van duurzaamheid, voedsel, educatie en huisvesting – voor toekomstige generaties.

Drie ideeën

- Investeren in kleinschalige en maatschappelijke initiatieven en sociaal ondernemen (bijvoorbeeld ‘Tour du boer’).
- Aandacht voor onderwijs en educatie in brede zin, om zo bijvoorbeeld omscholing mogelijk te maken, maar ook zoveel mogelijk kinderen en jongeren kans te geven om een diploma te halen (denk aan een brede school waar kinderen na school kunnen blijven voor huiswerk).
- Burgers en kunstenaars een grote rol geven in het verbinden van mensen en het faciliteren van sociaal en maatschappelijk herstel.

Themadialogen over welvaart en inkomen: inleiding

Op zoek naar ideeën voor ‘na de crisis’

Wat is er tijdens corona in de knel gekomen dat we met elkaar wensen te herstellen? En welke kiemen voor vernieuwing hebben de afgelopen maanden ook het licht gezien, die we juist groter zouden willen maken? Deze vragen stonden centraal in het project ‘perspectief en dialoog’ van het interdisciplinaire team **Nederland na de crisis**, dat een onderdeel is van het programma-DG **Samenleving en COVID-19**. In dit breed opgezette project werden in het voorjaar van 2021 activerende dialogen tussen burgers, middenveld, wetenschappers en overheid georganiseerd om ideeën te ontwikkelen voor herstel en vernieuwing. Dialogen die inspireren en motiveren, krachten bundelen, en nieuwe initiatieven stimuleren. De thema’s en ideeën die naar voren komen vormen bovendien input voor een landelijke herstel- en vernieuwingsagenda.

Om te onderzoeken rond welke thema’s mensen in gesprek zouden willen voerden we een twintigtal **verkenningdialogen**. Daarin vroegen we een gemêleerde groep wat voor hen in de knel was gekomen tijdens corona, wat was ontkiemd, en wat voor hen (dus) belangrijke thema’s voor de toekomst zijn. Hieruit kwamen zeven onderwerpen naar voren. Het thema ‘**welvaart**’ was een daarvan.

Waarom ‘welvaart en inkomen’ als thema?

Tijdens de verkenningdialogen ontdekten we dat welvaart en inkomen een thema is voor mensen. Deelnemers vertelden **knelverhalen** over verlies van werk, financiële stress in hun eigen onderneming en toenemende armoede. Niet alleen bij zichzelf, maar ook bij anderen. Ook mensen die zelf geen financiële gevolgen ondervinden maken zich zorgen dat er straks ‘winnaars en verliezers’ zijn van de crisis. In de kleinschalige verkenningdialogen waarin we groepen spraken die extra geraakt zijn door corona, zoals dak- en thuislozen, mensen in armoede en mensen met een chronische ziekte of beperking, kwam dit thema ook nadrukkelijk aan de orde. Vooral het kunnen participeren in werk en onderwijs was daar een kwestie. Veel van de toekomstideeën die in de verkenningdialogen op dit gebied naar voren kwamen waren in feite een pleidooi voor extra aandacht en gerichte maatregelen om deze groepen extra te helpen er weer bovenop te komen.

Voor wat betreft **kiemverhalen** die dit thema raakten deelden mensen soms ervaringen met creatieve oplossingen van ondernemers en individuen om hun werk aan te passen aan de veranderende omstandigheden.

Op basis van de verkennende gesprekken maakten we de omschrijving in bijgaande tekstbox voor de themadialogen over welvaart en inkomen.

Vier themadialogen

Om door te praten over het thema ‘welvaart en inkomen’ organiseerden we vier themadialogen, waaraan in totaal 35 mensen meededen. Hier wisselden zij uit over knelpunten en kiemen uit de coronaperiode, deelden ze dromen voor na de crisis en onderzochten ze samen ideeën om datgene wat in de knel is gekomen weer te herstellen, en kansen voor vernieuwing te verzilveren. Voor de opzet van de gesprekken verwijzen we naar de uitleg werkwijze. In deze rapportage beschrijven we de rode draden uit de gesprekken.

Thema: welvaart en inkomen

De coronacrisis maakt een ongelooflijke creativiteit los bij bedrijven en horeca. Veel winkels en restaurants maakten snel de omslag naar ‘online’ winkelen en maaltijden bezorgen. Burgers steunen hun lokale ondernemers. Steunpakketten van de overheid helpen kleine ondernemers en ZZP-ers te overleven. Mensen gaan zich omscholen. Oplossingen als online solliciteren zijn snel ingevoerd. De druk om te presteren nam af. Sommige mensen waarderen daardoor ook een nieuwe balans: meer rust, minder rennen. Tegelijk zijn er grote financiële zorgen: armoede, schulden, mensen die hun werk zien verdwijnen, jongeren die moeite hebben om werk te vinden... En zoals er mensen zijn die het minder druk kregen, zo zijn er ook mensen bij wie de stress en druk enorm toenam.

Wat zien we als grootste uitdaging als het gaat om de economische welvaart voor iedereen? En welke ideeën zijn er om er financieel weer bovenop te komen met elkaar? Wat zijn manieren om welbevinden en welvaart in ons land beter in balans te krijgen? Zijn ontwikkelingen als lokaal en duurzaam produceren en kopen goed om vast te houden? Hoe dan?

1. Knelpunten en kiemen uit de coronatijd

De eerste vraag in elke themadialoog was wat er volgens de deelnemers in de knel was gekomen of ontkiemd was tijdens corona.

Als **knelverhalen** deelden mensen op dit thema met elkaar vooral verhalen over:

- Hoe **jongeren** extra geraakt zijn als het gaat om welvaart en inkomen. Jongeren raakten bijvoorbeeld hun bijbaan kwijt en moeten daardoor meer geld lenen om rond te komen. Daarnaast was thuisonderwijs niet voor iedereen een passende oplossing en misten sommigen een plek om rustig te studeren, met gevolgen voor de voortgang van die studie.

'Veel van de mensen die ik ken, werkten in de horeca, zoals veel studenten. Nu heb je gewoon pech, want je bent je baantje kwijt. Je komt niet in aanmerking voor een regeling. En je moet lenen, omdat er geen basisbeurs meer is. Die combinatie begint wel een klein beetje te drukken.' (student, dialoog 3)

'Deze jongen wilde graag naar het HBO maar kon zich thuis niet meer concentreren op zijn huiswerk en raakte steeds verder in de knel; ging rondhangen op straat.' (communicatieadviseur, dialoog 4)

- Grote verschillen in hoe mensen en ondernemingen geraakt worden. En de groepen die extra geraakt zijn hadden het vaak al moeilijk.

'Ik zie bij de mensen in de wijk waar ik werk die het financieel al moeilijk hadden, het steeds moeilijker krijgen. Deze mensen hebben vaak een allochtone achtergrond en de kinderen worden thuis niet goed begeleid, met bijvoorbeeld huiswerk. Ouders begrijpen de teksten bijvoorbeeld niet. Dat maakt dat het in de toekomst nog erger gaat worden.' (huisarts, dialoog 3)

'Ik hoor ook dat mensen in steden opgehokt zitten in hun flat. Ik kan me voorstellen dat dat niet alleen mentaal slecht voor mensen is, maar ook fysiek. Weinig beweging. Ik zie mensen wel veel sporten, met wandelen, hardlopen en fietsen. Ik denk dat we de psychologische schade van de crisis onderschatten.' (student, dialoog 3)

- Hoe deelnemers welvaart koppelen aan sociaal contact. Mensen ervaren de corona periode als een tijd van **sociale** armoede – een term die best vaak valt en iets dat aandacht vraagt, na de crisis.

'Ieder is met zichzelf bezig. Ik woon in een badplaats. Mensen zijn bezig met geld verdienen om lege panden vol te krijgen.' (gepensioneerde, dialoog 4)

'Ik werk in de thuiszorg met oudere mensen en mij viel op dat aanraken heel belangrijk is. (...) We raken mensen natuurlijk aan met wassen en aankleden. Maar een arm om iemand heen slaan is toch anders. Dat dat niet kan maakt eenzaam en geïsoleerd.' (verzorgende thuiszorg, dialoog 4).

Als het gaat om **positieve kiemen** hoorde we verhalen over thema's zoals:

- De veerkracht die mensen toonden en creativiteit die mensen hebben ingezet voor zichzelf en voor anderen. Mensen gingen hun werk op andere manieren organiseren en zagen dat ook om zich heen.

'Ik wist eerst niet goed hoe ik het theater moest organiseren als je elkaar niet kunt zien. In een paar dagen heb ik bedacht hoe ik de theaterlessen digitaal kon geven. Ik werd flink uitgedaagd in mijn creativiteit.' (theaterdocent, dialoog 2)

'Vanaf dag 1 hebben we alles ingezet op thuisbezorgen, maar ook met aandacht voor mensen die eenzaam zijn. Je kent je klanten en vraagt aan de deur even hoe het gaat.' (ondernemer boekhandel, dialoog 4)

'Normaal doe je vijf jaar over digitalisering in het onderwijs en dat is nu in één jaar gelukt. Dat is supermooi. Ook wat betreft duurzaamheid gebeurt er veel goeds in een stroomversnelling. Geen woon-werk verkeer, geen files. Ik zou dat vast willen houden. Mensen houden hier geld door over en ik zie daarin veel kansen om te versnellen en door te pakken. Innovatiemanager hoger onderwijs, dialoog 2)

- Thuiswerken draagt bij aan welvaart in brede zin. Mensen waarderen de digitale mogelijkheden en dat men daardoor meer en vaker thuis kan zijn. Overigens worden ten aanzien van thuiswerken ook de keerzijdes van deze praktijk benoemd door meerdere deelnemers: randvoorwaarden om dit goed te doen zijn essentieel.

'Werk en carrière zijn heel belangrijk geworden en het was 'not done' om over thuis te praten. Ik vind het geweldig als ik nu bij een medewerker een kind door het beeld zie lopen omdat de kinderen thuis zijn' (burgemeester)

'Ik heb in november een appartement gekocht, ben op mijzelf gaan wonen. Grote stap en spannend. Door het thuiswerken heb ik mij meteen thuis gevoeld. Veel tijd doorgebracht met mijn hondje en veel gewandeld. In mijn werk was het eerst niet mogelijk (want niet handig) om thuis te werken, en nu blijkt dat dat toch goed werkt en dat het werk altijd gewoon door kan gaan.' (bestuursassistent, dialoog 4)

'We hebben heel snel met elkaar bijgeleerd. Wat tegelijkertijd in de knel is gekomen, is de psychische problemen door al het thuiswerken. Dat zie ik in mijn omgeving. Dat heeft te maken met de omstandigheden waarin je zit en die omstandigheden worden door de hele situatie uitvergroot. Heb je een groot huis en zijn je kinderen uit huis? Of woon je in een flatje met vier kinderen?' (zelfstandig ondernemer, dialoog 2)

2. Dromen en wensen voor de toekomst

De tweede vraag in de dialoog ging over wat mensen ten diepste wensen op het thema 'welvaart en inkomen'. Waar dromen mensen van, waar hopen ze op na de crisis? Hier hoorden we de volgende dromen:

- Mensen die extra geraakt zijn ondersteunen om hun leven terug op te bouwen en een betere verdeling van welvaart – in brede zin- in heel Nederland:

'Een betere verdeling van welvaart. Die kansen liggen er nu meer dan ooit.' (commercieel visueel merchandiser, dialoog 2)

'Koppeling tussen welvaart en welzijn, we hebben niks aan economische groei als mensen niet eens een dak boven hun hoofd hebben.' (schooloprichter, dialoog 1)

'Er zijn mensen die veel moeite hebben om de eindjes aan elkaar te knopen. Het gaat niet allemaal om geld, het gaat om elkaar steunen en opzoeken. Dat is mijn droom. Dat iedereen kan meedoen.' (bestuursadviseur, dialoog 2)

- Nieuwe verbindingen, saamhorigheid en solidariteit in de samenleving. Mensen zien soms mooie initiatieven van mensen om zich heen. Ook de cultuursector wordt regelmatig genoemd als een belangrijke speler om hier iets in te doen.

'Ik zou blij zijn als we in 2022 een andere longlist hebben gemaakt van andere type projecten, bijvoorbeeld meer cultuurprojecten, zodat we de psychische effecten van de coronacrisis snel vergeten en het wordt gefaciliteerd dat we weer bij elkaar kunnen komen.' (innovatiemanager waterschap, dialoog 3)

- Toekomstgerichtheid: in de dialogen lijken mensen verschillende thema's te koppelen aan een wens om verder vooruit te kijken en Nederland diepgaand te veranderen op gebied van duurzaamheid, lokaal produceren van voedsel, educatie en huisvesting. Om Nederland beter te maken voor de volgende generaties.

'Het idee is mooi dat je ouderen veel langer thuis wilt houden, maar in dit soort situaties kunnen mensen ook weer heel eenzaam worden. (...) Het zou mooi zijn als ouderen en jongeren meer door elkaar heen leven.' (Wethouder, dialoog 2)

'Er zijn veel kleine initiatieven die je elders zo kan toepassen. Veel mensen zijn met kleine dingen bezig: met een prikstok de buurt schoonmaken of werkloze jongeren verder helpen... Hier moeten we meer gebruik van maken.' (communicatieadviseur, dialoog 4)

'Ik denk dat deze crisis zorgt een voor stukje bewustwording bij mensen. Dingen waar we op een laag pitje mee bezig waren, zoals de aarde en het milieu. Het is nu zaak om vooruit te kijken. Niet alleen de komende twee of drie jaar, maar ook gewoon voor de toekomst voor de kinderen en zelfs mijn toekomstige kinderen' (projectcoördinator, dialoog 2)

'Ik heb zelf zeven kleinkinderen. Mijn diepste wens is dat zij een hele goede toekomst hebben. We hebben nog een andere crisis, namelijk de milieu- of de klimaatcrisis.' (kwaliteitsmanager, dialoog 3)

'Genoeg woningen beschikbaar voor iedereen is heel belangrijk voor de welvaart. Ik zou blij zijn als er goede investeringen worden gedaan waar iedereen wat aan heeft. Ik moet ook denken aan persoonlijke ontwikkeling, bijvoorbeeld de financiële mogelijkheid om een opleiding kunnen doen als je je baan verliest.' (student, dialoog 3)

3. Eerste stappen en ideeën

Als laatste vraag in de dialogen nodigden we mensen uit om – alle verhalen van de anderen gehoord hebbende – na te denken over de eerste stappen die we kunnen zetten. Wat is belangrijk om als eerste te gaan doen?

In deze ronde springen er drie ideeën uit, namelijk:

- Investeren in kleinschalige en maatschappelijke initiatieven en sociaal ondernemen. De overheid kan hierin een belangrijke rol spelen, volgens de deelnemers.

'Sociale ondernemers meer ondersteunen ondernemen met een maatschappelijke missie is heel belangrijk zeker ook straks na corona.' (subgroepje, dialoog 1)

'Meer sociaal ondernemers i.p.v. totaal winst gedreven ondernemers' (econoom, dialoog 1)

'Investeer in kleinschalige projecten! En juist duurzame projecten helpen en ondersteunen.' (Kwaliteitsmanager, dialoog 3)

'Ik zou het mooi vinden als het kleinschalig mogelijk gemaakt kan worden door fondsen. Gericht op de combinatie tussen economie en welzijn en dan kleinschalig. In Twente zijn initiatieven als 'Tour de Boer', om meer bekendheid rondom duurzame, kleinschalige agrarische bezigheden te krijgen. Er is een boer die zijn vlees 24/7 verkoopt uit de muur.' (innovatiemanager, dialoog 3)

- Aandacht voor onderwijs en educatie in brede zin, om zo bijvoorbeeld omscholing mogelijk te maken, maar ook zoveel mogelijk kinderen en jongeren kans te geven om een diploma te halen.

'De decanen van een onderwijsinstelling empoweren, zodat ze met iedereen een gesprek hebben en de ruimte hebben om een jaar studie te vergoeden aan iemand die achter is geraakt. Ervoor zorgen dat deze kinderen niet buiten de boot vallen.' (burgemeester)

'Een brede school waar je kan blijven na schooltijd om je huiswerk te maken, waarbij je hulp krijgt. Voor de mensen die slecht leren online en er veel hinder van ervaren, meer naar school laten gaan.' (communicatieadviseur, dialoog 4)

'Subsidiemogelijkheden voor bedrijven die online actief willen worden, mogelijkheden tot omscholing voor mensen die hun baan kwijt zijn uitbreiden of via subsidie mogelijk maken, via de overheid cursussen aanbieden. 'NL leert door': een initiatief van de overheid.' (ondernemer dansschool, dialoog 4)

- Burgers en kunstenaars een grote rol geven in het verbinden van mensen en het faciliteren van sociaal en maatschappelijk herstel.

'Laat de gemeente in contact komen met plaatselijke kunstenaars en laat ze kunst op straat maken. Laat de inwoners hieraan bijdragen. De kunstenaars zouden verbindend kunnen werken: laat ze niet in de steek. Zij hebben financieel steun nodig. Laat kunstenaars op scholen lesgeven' (huisarts, dialoog 3)

Een paar concrete praktijkvoorbeelden die voorbij kwamen in de vier dialogen over welvaart en inkomen, en die mooi aansluiten bij de toekomstideeën en wensen, zijn:

Tour du boer

Onder meer in Twente was er al voor corona het initiatief 'Tour du Boer', om meer bekendheid rondom duurzame, kleinschalige agrarische bezigheden te krijgen – een toekomstgericht thema. Dergelijke initiatieven aandacht geven kan zowel kleine ondernemers zelf helpen, als dat het verbindend kan werken voor mensen.

Kunstenaars als verbinders van mensen

Mensen dromen van nieuwe verbindingen, saamhorigheid en solidariteit in een samenleving met sociale armoede. Een idee dat boven kwam is om een opdracht aan kunstenaars te geven om in een maatschappelijk vraagstuk de onderlinge verbinding, saamhorigheid en cohesie te stimuleren.

Brede school om langer te kunnen verblijven en studeren

Om ervoor te zorgen dat kinderen de komende tijd plek hebben om leren, bedacht een deelnemer een brede school waar je kan blijven na schooltijd om je huiswerk te maken en waarbij je hulp en aandacht krijgt. Juist omdat onderwijs en educatie zo belangrijk is om allemaal te profiteren van de welvaart in Nederland en die leerplek niet voor iedereen vanzelfsprekend is.

Concluderend kunnen we stellen dat deelnemers aan deze dialoog welvaart zien als een gelaagd en breed fenomeen – het gaat ze zeker niet alleen om geld. Maar ook om bijvoorbeeld toekomstkansen en welzijn. Ze vinden dat de welvaart in brede zin regelmatig in de knel is gekomen. Zo zijn in de coronaperiode jongeren en mensen die het al moeilijk hadden, harder geraakt dan anderen. Daarnaast heeft de coronacrisis ook bijgedragen aan sociale armoede, denk aan die arm over de schouder die mensen niet konden geven aan iemand die het nodig had. Maar er waren ook positieve ontwikkelingen. Thuiswerken droeg vooral positief bij volgens de deelnemers, hoewel niet ieders thuissituatie geschikt is voor thuiswerken of thuisonderwijs.

Deelnemers dromen van een betere welvaartsverdeling en herstel op verschillende vlakken. Inspirerend daarbij werkt de veerkracht en creativiteit die tijdens de coronacrisis los kwam – juist bij mensen wiens werk in de knel kwam - denk aan theaterlessen die digitaal werden gemaakt, horeca-ondernemers die thuis gingen bezorgen en scholen die digitaal gingen lesgeven.... Om die veerkracht levend te houden en maatschappelijk herstel te faciliteren, zou de overheid en de samenleving wat hen betreft meer vanuit de lange termijn en toekomstgericht moeten gaan denken en tegelijk slimme investeringen doen in kleinschalige maatschappelijke initiatieven die er al zijn of anderszins dichtbij zijn. Daarbij is het advies om aandacht te hebben en houden voor onderwijs – want: ‘jongeren zijn de toekomst’.

4. Procesobservaties

Wat opvalt als het gaat om de gesprekken is dat mensen erg enthousiast zijn over het gesprek. Mensen ervaren veelal de energie van anderen of raken geïnspireerd door de ideeën ze horen van anderen, waardoor mensen enthousiaster naar buiten gaan dan toen ze binnenkwamen – iemand vertelde zelfs dat de dialoog voor ‘hoop’ zorgde in een tijd waarin de moed hem als optimist soms in schoenen zakt. Bovendien werkt de welvaartsdialoog verbindend tussen groepen die elkaar niet altijd op deze manier spreken. Om initiatieven op gebied van welvaart te vinden en groter te maken zijn deze dialogen van waarde, benoemen de deelnemers. Juist omdat zij welvaart in een breder kader plaatsen van sociale armoede, welzijn en vereenzaming: samen in gesprek gaan biedt kansen om te zoeken naar brede welvaart voor iedereen.

- *‘[Wat ik meeneem is dat we] met elkaar veel sterker zijn dan we misschien wel denken en dat er heel veel creatiekracht is in de samenleving waar we veel meer gebruik van kunnen maken’ (restauranteigenaar, dialoog 1).*
- *‘Bedankt voor het gesprek. Ondanks alles lijkt bijna iedereen het op de hoofdlijnen van het bestaan eens te zijn met elkaar. Dit zo welvarende land moet eerlijker en dat kan ook, voor zowel mens als natuur.’ (schooloprichter, dialoog 1).*
- *‘Ik vond het gericht investeren op kleine schaal vond ik erg interessant. Daar had ik zo nog niet over nagedacht. Ik vind het daarbij vooral belangrijk dat we opletten dat de steun op gelijke wijze verdeeld wordt.’ (student, dialoog 3).*
- *‘Wat een mooie middag met dit gemêleerde gezelschap! Wat een betrokkenheid! Jong en oud met elkaar verbonden en met elkaar begaan. Dank daarvoor.’ (verzorgende thuiszorg, dialoog 4).*
- *‘Zoals de burgemeester al zegt: ‘niemand tussen wal en schip’ vat het perfect samen, vooral met een gevoel van: laten we allemaal de komende tijd extra opletten of we iemand kunnen helpen die dreigt daartussen te vallen.’ (ondernemer dansschool, dialoog 4).*

